

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת האזינו ושבט שובה, תשס"ז
מספר 672

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

ברכת נשיא האוניברסיטה לדף השבועי

בפרוס השנה החדשה הבאה עלינו לטובה, ברצוני לברך בשנת בריאות הגוף ונהורא מעליא את כל חברי סגל האוניברסיטה שתרמו במשך הזמן מחמתם ומידיעותיהם למאמרים המרתקים המופיעים בדף השבועי על פרשות השבוע ועל המועדים. כמו כן, ברכתי נתונה לעורכי הדף השבועי ומעניקי החסות: הפקולטה למדעי היהדות, לשכת רב הקמפוס ומרכז המחשבים (אשר מפיץ את גיליון באינטרנט ובדואר האלקטרוני).

הדף השבועי של אוניברסיטת בר-אילן נותן ביטוי נאמן לזיקה הייחודית בין תורה ומדע שנתברך בה מוסדנו. חוקרי האוניברסיטה משלבים בין מורשת ישראל וערכי היהדות למצבורי הידע במדעי הרוח, מדעי החברה, מדעי החיים והמדעים המדויקים, תוך שימת דגש על חידושים בפרשת השבוע, בכתיבה למדנית ומדעית גם יחד.

אשתקד חגגה אוניברסיטת בר-אילן את שנת החמישים להיווסדה. חשיבותה של בר-אילן למדינת ישראל ולעם היהודי כולו גדולה כיום יותר מאי פעם. בזמנים של קיטוב ופלגנות, ניגודי השקפות וחילוקי דעות, האוניברסיטה מהווה דגם נדיר של שיתוף פעולה, כבוד הדדי וסובלנות בין כל חלקי העם – כל זאת תוך שאיפה מתמדת למצוינות ועמידה באתגרים אקדמיים וחברתיים.

מסתבר כי המסר שלנו מדבר ללבם של יותר ויותר ישראלים. אוניברסיטת בר-אילן הכפילה בעשור האחרון הן את מספר תלמידיה הן את שטחה. עשרות אלפי בוגרינו הם ההוכחה הטובה ביותר להצלחת השזירה הייחודית של דת ומסורת, קדמה ומדע. להישגינו המרשימים ביובל שנות קיומנו שותפים רבים וטובים – חברי הסגל האקדמי והמנהלי, הסטודנטים, חברי חבר הנאמנים, וכן ידידים ותורמים מסורים בכל רחבי העולם.

כולי תקווה שגם בשנה הקרובה נזכה אי"ה להגדיל תורה ולהפיצה ברבים.

בברכת שנה טובה וגמר חתימה טובה,

פרופ' משה קוה
נשיא האוניברסיטה

"כי מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה" – סדום ועמורה כמושג

שירת האזינו, המהווה את החלק העיקרי בפרשתנו, עוסקת באופן אלגורי ונמלץ בתיאור מצבו של עם ישראל בתקופות שונות, ומסתיימת במילים "וכפר אדמתו עמו" (לב: מג).

על-פי פירושו של רש"י, השירה כולה, מתחילתה ועד סופה, נסבה על עם ישראל. והנה, לאחר סיום פירושו על הפסוק האחרון בשירה, חוזר רש"י ומפרש מחדש את חלקה האחרון של השירה, החל מפסוק כ"ו ("אמרת אפאיהם אשבתה מאנוש זכרם"), כמתייחס לאומות העולם. זוהי תופעה שאין לה אח ורע בכל פירושו לתורה. וכך אומר רש"י בהקדמתו לפירושו השני:

בפנים אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה רבי יהודה ורבי נחמיה. ר' יהודה דורש כולה כנגד ישראל ורבי נחמיה דורש כולה כנגד האומות. ר' יהודה דורשה כלפי ישראל "אמרתי אפאיהם" כמו שפרשתי. ור' נחמיה דורשה כלפי אומות העולם.

מעיר ה"שפתי חכמים" בעקבות הרא"ם, כי פירושו הראשון של רש"י זהה כמעט לפירושו של ר' יהודה בספרי דברים (פיסקה שכ"ג ד"ה כי), למעט שני עניינים: האחד - הפירוש על המילים: "כי גוי אבד עצות המה" (כח), שרש"י פירש על עובדי האלילים, ואלויבא דר' יהודה הן מכוונות לישראל, והעניין השני הוא הפירוש לכתוב: "כי מגפן סדם גפנם" (לב), שרש"י פירשו: "שמעשיהם מעשה סדם ועמורה", ור' יהודה פירש בלשון שאלה: "האם אתם מהגפן של סדם? האם אתם ממטעה של עמורה? הרי אתם ממטע קודש"!

לאחר שרש"י מביא את מחלוקתם העקרונית של ר' יהודה ור' נחמיה, הוא נפנה לפרש מחדש את הפסוקים עליהם נסבה המחלוקת, הפעם לפי ר' נחמיה: הוא מתחיל בפירוש על פסוק ל"ב: "כי מגפן סדם גפנם" - של אומות, 'ומשדמת עמרה וגו' - ולא ישימו לבם לתלות הגדולה ב" (מג).

בפירוש הראשון, לפי ר' יהודה, אומר רש"י: "כי מגפן סדם גפנם" - מוסב למעלה. אמרתי בלבי אפאיהם ואשבית זכרם (של ישראל), לפי שמעשיהם מעשה סדם ועמורה". לפי שני הפירושים של רש"י, מעשיהם של ישראל או של אומות העולם הם כמעשי סדם ועמורה.

עיון בתנ"ך יגלה תופעה מעניינת: האזכורים של סדם ועמורה (לעתים של סדם לבדה ולעתים בתוספת אדמה וצבויים, שנהפכו עמה) כדימוי וכמושג של רשע שסופו עונש חמור, מרובים ביותר בהשוואה למקומות ואירועים אחרים, גם אוניברסליים, שקשורים בקטסטרופות גדולות בהרבה ממהפכת סדם ועמורה, שהייתה, בסך הכול, אירוע מקומי.

המבול, הפצת האנושות בדור הפלגה, מכות מצרים, טביעת המצרים בים סוף ואירועים אחרים - התרחשותם של כל אלה אמנם מתוארת בהרחבה, אך כמעט אינם נזכרים שוב במקומות אחרים במקרא, או שהם נזכרים בקיצור נמרץ או רק ברמז. מדוע הפכו דווקא סדם ועמורה למושג בהקשרים שונים בתנ"ך, במדרשים ובמקומות נוספים?

השאלה מתחדדת לאור העובדה כי לסדם ועמורה לא ניתנה אזהרה ולא נשלח נביא או מוכיח, בניגוד לאירועים אחרים (להוציא מגדל בבל שגם אל בוניו לא נשלחה אזהרה מוקדמת). לדוגמא: המדרש מספר כי נח בנה את התיבה במשך 120 שנה כדי שבני דורו יתמהו וישאלוהו על כך, ואולי ישובו מדרכם הרעה; מצרים ניגפה בעשרת המכות, אך זאת רק לאחר שפרעה לא שעה לאזהרות משה; מאידך גיסא, נינוה ניצלה בעקבות נבואתו והתראותיו של יונה הנביא אשר בעקבותיהם שבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיהם.

להלן חלק מהאזכורים של סדם או סדם ועמורה בתנ"ך:

- * "כמהפכת סדם ועמרה אדמה וצבויים אשר הפך ה' באפו וחמתו" (דב' כט: כב).
- * "כסדם היינו לעמרה דמינו ... שמעו דבר ה' קציני סדם האזינו ... עם עמרה" (יש' א: ט-י).
- * "כמהפכת סדם ועמרה ושכניה" (יר' מט: יח).
- * "הנה זה היה עון סדם אחותך ... ויד-עני ואביון לא החזיקה (יח' טז: מט-נ) ועוד שש פעמים בפרק).
- * "ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רגע" (איכה ד: ו).

ובחז"ל:

- * "ארבע מדות באדם האומר שלי שלי ושליך שלך זו מדה בינונית ויש אומרים זו מדת סדם" (אבות ה: י).

* במדרש שמות רבה (וילנה פרק טו ד"ה ד"א) נאמר:

דבר אחר: "החודש הזה לכם" - "הראשונות הנה באו וחדשות אני מגיד", וכי יש לעתיד לבוא חדשות? והא כתיב "מה שהיה הוא שיהיה"? אלא מוצאין אנו עשרה דברים שעתידי הקב"ה לחדש לעתיד לבוא... הרביעית שהם בונים כל ערים החרבות ואין מקום חרב לעולם ואפילו סדם ועמורה נבנות לעתיד לבוא שנא': 'ואחותיך סדם ובנותיה תשבך לקדמתן' (יח' טז: נה).

כלומר, בקימום חורבות העולם טורחים להדגיש כי גם סדם ועמורה תיבנינה, אולי בניגוד למה שניתן היה לחשוב. יש, אפוא, משהו מיוחד בסדם ועמורה. ננסה לאפיין את הסיבות להפיכתן לבנין אב, למשל ולשנינה.

מדרש נוסף מופיע כבראשית רבה (פרשה מב ד"ה "וישובו ויבואו"):

ר' עזריה ור' יונתן בן חגי בשם רבי יצחק אמרו: בשעה שירד אברהם אבינו לכבשן האש וניצול, יש מעובדי כוכבים שהיו מאמינים ויש שלא היו מאמינים. כיון שירד מלך סדם לחמר וניצול, התחילו מאמינים באברהם למפרע.

הנסים שאירעו לאברהם לא הספיקו לעובדי הכוכבים על מנת שיאמינו בו ובקב"ה. לעומת זאת, הנס שאירע למלך סדום גרם לכך שיאמינו באברהם למפרע. ואולם מלך סדום, אותו גורם לאמונה היה גם אחראי להתנהגותה הנתעבת והבזויה של סדום בהנהגתו.
ויקרא רבה (מרגליות) פרשה ד ד"ה "נפש כי תחטא":

"ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע" (קה' ג:טז)... מדבר בסדומיים. מקום המשפט שמה הרשע, מקום שנעשתה בהן מידת הדין בסדומיים, כדתנן אנשי סדום אין להם חלק לעולם הבא אבל עומדים בדין, "שמה הרשע" - שם "וה' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש" (בר' יט:כד), ורוח הקודש צווחת ואומרת: "מקום הצדק שמה הרשע" - מקום שצדקתים וכתבתי בארצם ארץ, ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש. גם במדרש זה מדובר על שינוי התנהגות קיצוני שעה שמקום הצדק הופך להיות מקום הרשע. סדום ועמורה מהווים אב טיפוס להתנהגות פסולה בתחומים רבים, כגון:
גילוי עריות – בסיפור על סדום בבראשית (יט). מעשה פילגש בגבעה (שופ' יט) מושווה אליו בחומרתו. גם חומרת העונשים בשני הסיפורים מצביעה בעליל על החומרה היתרה הנודעת לחריגות כה בוטות בענייני אישות.

רשע ורוע - המדרשים מדגישים את רשעותם של אנשי סדום ומלכיהם: רש"י, עפ"י המדרש, מפרש פשר שמותיהם של מלכי סדום ובנותיה: ברע - שהיה רע לשמים ורע לבריות. ברשע - שמתעלה ברשעו. שנאב - שהיה שונא אביו שבשמים. שמאבר - שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה. לזה יש להוסיף את המדרשים על הנערה שנדונה להימשח בדבש הואיל ונתנה פת לעני (בראשית רבה וירא נ'); על הנערה שנתנה כד קמח לחברתה הרעבה ונדונה על כך לשרפה (בראשית רבה וירא מ"ט), ועל האורחים בעיר סדום שהושמו ב"מיטת סדום" שלפיה מתחו או קיצרו את גפיהם (ספר הישר וירא נח-סב), ועוד. הביטוי "כופין על מדת סדום" (בבא בתרא יב ע"ב ועוד הרבה) משמעותו יציאה חוצץ כנגד מי שברשותו אינו מוכן לגמול טובה ולתת לאחרים ליהנות אף אם הוא אינו נחסר כלל.
גאוה - לאחר ניצחוננו של אברהם על מלכי הצפון מקביל את פניו מלך סדום, שהוא עצמו הובס על-ידי ארבעת המלכים, ולמרות נחיתותו זו, הוא מעז לדרוש מאברהם להשיב לו את הנפש, אף שעל-פי דיני המלחמה בעולם הקדום קנה המנצח הן את הנפש הן את הרכוש.

אין זאת אלא שמרוב טובה שהושפעה עליהם (טרם שהערים נהפכו, בר' יג:י) הפכו אנשי סדום העשירים והשבעים לבעלי גאוה חסרת גבולות. וכך אומר המדרש (בו מופיעים בין היתר גם פרעה וסנחריב שנתגאו): "סדומיים ע"י שנתגאו ואמרו נעמוד ונשכח תורת הרגל מבינותינו (אירווח עוברי אורח), לא נידונו אלא באש" (ויק"ר פרשה ז).

כפיות טובה - כאמור, ערי הכיכר היו המקומות הדשנים, הפוריים והעשירים ביותר. תחת להיות אסירי תודה לבוראם, כפרו יושביהן בקב"ה. וכדברי המדרש (משנת ר' אליעזר פרשה ז):
'כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה' (צפ' ב:ט) - מפני מה ענש הכתוב לכפויי טובה? מפני שהוא בענין כפירה בקב"ה. אף הכופר בקב"ה כופר טוב הוא. האדם הזה כופר טובתו של חברו, למחר הוא כופר טובתו של קונו.

יודעים את ריבונם ומתכוונים למרוד בו - זוהי מעין כפיות טובה כלפי הקב"ה. וכך נאמר במדרש אגדה (בובר) במדבר יא (ד"ה "התקדשו למחר"):

אין התקדשו אלא לשון פורענות שנאמר: ...שהיו יודעים את ריבונם ומתכוונים למרוד בו כשם שעשו אנשי סדום, שנאמר: "ואנשי סדם רעים וחטאים לה' מאד" (בר' יג:יג). מה הוא לה'?

שהיו יודעים את ריבונם ומתכוונים למרוד בו.

סיכומו של דבר - לא בכדי מופיעות סדום ועמורה בשירת האזינו ובמקומות רבים נוספים כאב טיפוס לכל הרוע, השחיתות והשלילה בהתנהגות האנושית כלפי אדם וכלפי שמים. לפיכך אומר משה כסיכום לרעות של ישראל: "כי מגפן סדם גפנם".

עו"ד ישראל ש' אדלר

כפר סבא

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

